

4. Tanulmányozni kell a szocialista pénzügyi-, adó- és hitelrendszert, mert a kommunizmus építésének időszakában is feltétele a zavartalan bővített újratermelésnek az áruként termelt fogyasztási cikkek értékének, benne az állami tiszta jövedelemnek realizálása.

Ezeknek a feladatoknak a megoldása is elsősorban szükséges ahhoz, hogy eljussunk abba a történelmi korszakba, amelyben már az áruforgalom jelentősége fokozatosan gyengül, vagyis amelyben a fogyasztási javak tömegesen és viszonylag gyors ütemben vetik le az áruformát.

Szolgáltatások árpolitikai sajátosságai

BURGER KÁLMÁNNÉ

A kommunizmusra való átmenet időszakában fokozatosan válnak ingyenessé egyes javak és szolgáltatások. Az ingyenességre történő átmenetben különösen nagy szerepük van a szolgáltatásoknak. Ez látható az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott új programból is. A program szerint 20 év múlva legfőképpen egyes szolgáltatások és szolgáltatás formájában nyújtható javak — pl. üzemi étkeztetés — válnak ingyenessé.

A kommunizmus kezdeti szakaszában még nem rendelkezünk a teljes termékbőséggel, nem osztható el minden szükséglet szerint, csupán az olyan javak, amelyek már viszonylag bőven állnak rendelkezésre. A korlátlanul kielégíthető igény eleinte nem oszlik meg valamennyi termék és szolgáltatás között, csupán ezekre összpontosul, minden valószínűség szerint nagyobb súllyal, mintha valamennyi fogyasztási cikk ingyenes lenne. A szükségletek szerint elosztott javak iránt esetleg túlzott igények is mutatkozhatnak, amíg viszonylagos súlyuk az összes fogyasztási cikkek között csekély. Ennek oka lehet nem utolsósorban a még gyenge lábon álló kommunista fogyasztási fegyelem, az ingyenesség újdonsága és eleinte kivételessége, szűkkörűsége. Biztosítani kell azért, hogy a bőségesen rendelkezésre álló javak fogyasztása se legyen túlzott, a szükségleteken felüli. Egyes javak bőséges rendelkezésre állása nem lehet elegendő és egyetlen kritériuma szükségletek szerinti eloszthatóságuknak az első időszakban. Bőségük természetesen nem vagy csak ritkán érhet el olyan fokot, amely nem csupán az objektív szükségletek, de az esetleges túlzott igények fedezését is biztosíthatja. Az ingyenesen elosztásra kerülő javakkal szemben viszonylagos bőségük mellett az a kíváncsi felmerül tehát, hogy magukban hordják a valóban csak szükséglet szerinti igénybevételnek a biztosítékát, mivel a szükséglet szerinti kommunista elosztás lényegéből következően nem oldható meg adminisztratív intézkedésekkel. Ez a magában a szükséglet tárgyában rejlő biztosíték pedig a szolgáltatásokban és a szolgáltatás keretében nyújtható javakban, utána talán az élelmiszerekben található meg leginkább.

A szolgáltatások iránt, tulajdonságaiknál fogva, nem támaszthatók egy bizonyos határon túl túlzott fogyasztási kívánalmak. A szolgáltatásokat az jellemzi, hogy előállításukkal egyidejűleg kell őket elfogyasztani. Előállításuk, előállításuk eredménye és fogyasztásuk időben és térben egybeesik. Ennek következtében azok nem tárolhatók és raktározhatók. Egy-egy ember villanyáramfogyasztása — maximális rosszindulatot és nemtörődömséget feltételezve — sem lehet több, mint amennyit izzólámpái és villamos berendezései egésznapos égetésével, működtetésével el tud fogyasztani. Ezzel szemben elhelyezhet lakásában egy egész üzletnyi cipőt, bundát stb. bármennyire nincs is arra szüksége. Ilyesmi a fejlett kommunista társadalomban nyilván nemigen fog előfordulni. Ekkor a magasfokú öntudatos fegyelem, de nem utolsósorban a szükséglet szerinti igénybevehetőségnek a megszokottsága, általános mindennapisága az ilyen esetek előfordulását minimálisra fogja csökkenteni. Az első időszakban azonban — ha nem is az említett, kissé túlzott módon — de számolni kell bizonyos túlfogyasztással, amely az egész szükséglet szerinti elosztásra való áttérést veszélyeztetheti. Ezért indokolt az áttérést főképpen a szolgáltatásokkal kezdeni, ahol a veszély a legkisebb. Rajtuk keresztül az önkéntes fogyasztási fegyelemre, az ingyenesség megszokására való nevelés is eredményes lehet.

Erre a szolgáltatások azért is a legalkalmasabbak, mert közülük egyesek már régebben is ingyenesek, habár fogyasztásuk bizonyos mértékig adminisztratív intézkedésekkel korlátozott volt. Más szolgáltatások azonban áruként vásárolhatók, éppúgy, mint a termékek túlnyomó része. Érdekes módon azonban ezeknek a szolgáltatásoknak a többsége is igen olcsó, áruk a termékek önköltséghez viszonyított árához képest alacsony. Érdekesnek mondható ez a jelenség, mivel nem feltétlenül áruforgalmi törvényszerűség következménye, hanem talán éppen ellenkezőleg. Erre azonban még a későbbiekben visszatérek. Így tehát nem csupán a szolgáltatások egyik részének ingyenessége, de másik részük alacsony ára is alkalmassá teszi őket a kommunista elosztásra való áttérésre. Több szolgáltatás alacsony ára már eddig sem volt jelentős korlátja fogyasztásuknak. Gondoljunk pl. a városi közlekedésre. Az ingyenesség megszokását már az alacsony ár is elősegítette. Az ár teljes eltörlése sem fog éppen ezért valószínűleg nagy megrázkódtatást, a fogyasztásban túlzott és hosszabb ideig tartó emelkedést okozni.

Az elmondottak következtében foglalkoznunk kell kissé a szolgáltatások árpolitikájával. Az eddig is ingyenesen, de bizonyos korlátozásokkal nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatban az a legfőbb probléma, hogy hogyan lehet belőlük olyan fokú bőséget biztosítani, hogy azok a korlátok nélküli szükséglet szerinti elosztásra megfeleljenek. Az áruszolgáltatások a viszonylagos bőségük biztosításának problémája mellett, árpolitikai kérdéseket is felvetnek. Az átmenet időszakában az egyes javak ingyenessé tételével egyidejűleg még mindig döntő elosztási forma marad az árelosztás, amely-

nek módszereit a XXII. kongresszus szerint nem elhanyagolni, hanem tökéletesíteni kell. Tökéletesíteni kell magát az árrendszert is. Jelenleg az árak értékarányossága még nagyon sok kívánnivalót hagy hátra. Általában kívánatos, hogy árarányaink a fejlődés folyamán mindinkább megközelítsék az értékarányokat. Értékarányos árrendszerben azonban számos szolgáltatás árát fel kellene emelni, illetőleg a termékek árszínvonalával egyszintre hozni, de közülük egyeseket nem is csupán egyszer, hanem több ízben, folyamatosan. Ezt a furcsának ható kijelentést megkíséreltem megindokolni.

A szolgáltatások árképzése a termék árképzéshez hasonló. Árképzésükben jelenleg figyelembe veszik önköltségüket és több vagy kevesebb akkumulációt. Az árképzés azonos módszere azonban nem csupán az önköltségi árrendszerre vonatkozatható, hanem bármely ráfordításokon alapuló árrendszerre. Tőkés viszonyok között a szolgáltatásokra is érvényes a termelési áralakulás törvényszerűsége. A szolgáltatásokba történő tőkebefektetésnek — mint általában minden tőkebefektetésnek —, a tőke megtérülését és nagyjából a befektetett tőkére jutó átlagprofitot kell eredményeznie.

A szolgáltatások egy része hasonló módon és ütemben fejlődik, mint általában az ipari termelés. A termelékenység növekedésével az egységnyi szolgáltatási teljesítményre jutó ráfordítások fokozatosan csökkennek, éppúgy, mint az ipari termelésben a termékegységekre jutó ráfordítások. A ráfordítások csökkenése arányában áralakulásuk tendenciája is nagyjából hasonló. A villany-, a gáz- és általában az energiaszolgáltatás vagy az egyéb ipari módon megszervezett és gépesített szolgáltató ágak áralakulása a tőkés országokban valójában nem is tér el általában a termékek áralakulásától. A termékegységekre jutó ráfordítások csökkenésével csökken a termékegységek értéke, ily módon persze áruknak is csökkenniük kellene. Ez az árcsökkenés a tőkés országokban az állandó pénzromlás következtében azonban többnyire nem következik be ténylegesen. Az értékcsökkenést groteszk módon egy lassú, fokozatos áremelkedés kíséri hosszú időszak trendjében. Az általános ipari fejlődés módján és ütemében fejlődő szolgáltató ágak áralakulása beleilleszkedik ebbe a trendbe.

De vannak olyan szolgáltatások, amelyek műszakilag igen gyengén vagy jóval kevésbé fejlődnek, mint az ipari termelés. Ilyenek pl. a háztartási, személyi szolgáltatások, javítások, kulturális szolgáltatások stb. Ezek nem vagy kevésbé gépesíthetőek, automatizálhatóak. E szolgáltató ágakban a termelékenység lassan növekszik, jelentősen lassabban, mint az ipari vagy mezőgazdasági termelékenység általában. A termelékenység stagnálása, vagy csak igen mérsékelt emelkedése következtében e szolgáltatások egységnyi teljesítményre jutó ráfordítások nem változnak az évek folyamán jelentősen. Sőt a ráfordítási költségek növekedését tapasztaljuk, ha a bérek emelkednek. Ez a növekedés elég jelentős lehet, tekintettel e szolgáltatások nagy élőmunkaigényességére. A tőkés országokban éppen

ezért az általános árszínvonal emelkedésén belül az átlagosnál sokkal rohamosabb mértékben emelkedik e szolgáltatások ára. Míg a termékegységek értécsökkenését a pénzromlással egy lassú áremelkedés tükrözi, addig e szolgáltatások ráfordításainak stagnálása, illetőleg növekedése egy igen gyors, nagymérvű áremelkedésben fejeződik ki. Nyugat-Németországban pl. 1950 és 1960 között átlagosan 23%-kal nőtt a létfenntartási költségindex. Ezen belül az egyes szolgáltatások áremelkedése olyan nagyfokú volt — fajtánként 50—70% —, hogy az áruforgalmon belüli viszonylag csekély részarányuk ellenére csupán saját árváltozásuk 5%-kal emelte a teljes fogyasztási árszínvonalat.

A következetesen ráfordításokkal arányos árpolitika a szocialista országokban is nagyjából ilyen áralakulási trendet kívánna meg a műszakilag kevésbé fejleszthető szolgáltatások vonatkozásában. A termékegységekre jutó ráfordítások az ipari fejlődéssel nálunk is esökkennek. Számos szolgáltatás egységnyi teljesítményének ráfordításai viszont alig változnak. Sőt költségeik növekedése tapasztalható a bérszínvonal emelkedése miatt. Ilyen körülmények között a felszabadulás óta eltelt években nálunk, de a Szovjetunióban és a többi európai szocialista országban is azt kellett volna tapasztalnunk, hogy egyes szolgáltatások ára elszakad a termékárszínvonalától, emelkedő tendenciát mutat.

Ezzel szemben ilyen tendenciát nem láthatunk. A szolgáltatások többségének ára alig-alig változott az évek folyamán. A legtöbb szolgáltatás százalékosan lényegesen kisebb tiszta jövedelmet realizál, mint általában a termékek, sőt egy részük veszteségesen értékesül. Nem illeszkednek be a termékárszínvonalba egyes műszakilag fejlett szolgáltatások sem. Áruk tiszta jövedelem tartalma alacsony, sőt sokszor dotáltak.

Mi az oka az ilyen ráfordítási arányok alakulásának élesen ellentmondó árarány alakulásnak? Az okokat a szocialista országok történelmi-gazdasági fejlődésében és az azzal kapcsolatos árpolitikában kereshetjük. E rövid korreferátum keretében nincsen módom arra, hogy ezeket az okokat részletesen ismertessem. Csupán megemlítek közülük egynéhányat: az alapvető, legfontosabb szolgáltatások hasonló megítélés alá estek az ármegállapításban, mint a legfontosabb élelmiszerek és iparcikkek. Ezeknek alacsony árát szociálpolitikai megfontolások indokolták. Nálunk pl. egy időben jelentős szerepet játszott a szolgáltatások árának alacsonyan tartásában a munkásparaszt jövedelemarányok befolyásolásának szándéka. A szolgáltatások nagy részét elsősorban a városi lakosság veszi igénybe. Ezért alacsony árak hozzájárulhatott ahhoz, hogy a jövedelmek terén a mérleg a munkásosztály javára billenjen. A kulturális szolgáltatásokkal kapcsolatos árpolitika a szocialista kultúrpolitikát segítette elő. A kulturális szolgáltatások nagy részét ingyenessé tette az állam, de a díjazottak fokozottabb igénybevételét is ösztönözni kívánta alacsony árakkal. A szolgáltatások ilyen árpolitikájá-

nak azonban sok szolgáltatás esetében nem utolsósorban az volt egyik oka, hogy gazdasági szerveink és így ármegállapító szerveink is hosszú évekig elhanyagolták a díjazott szolgáltatások jelentős részének problémáit. Ezeket a szolgáltatásokat csak igen kismértékben fejlesztették, viszont az életszínvonal emelkedésével egyre nőttek az igények irántuk. A fokozódó keresletet nem igyekeztek kielégíteni, de ugyanakkor az árakkal sem szorították vissza. Létrejött tehát ezen a területen egy nagyfokú, kielégítetlen kereslet. Ennek létezését és kielégítésének szükségességét az utóbbi 1—2 évben ismerték fel a szocialista országokban, így nálunk is. A Szovjetunióban pl. már jelentős lépéseket tettek számos szolgáltatás fejlesztésére. Csak egy adatot említek. A terv szerint a háztartási szolgáltatások erős ütemű fejlesztése keretében 1965-ben 267 új nagykapacitású mosó és vegytisztító gyárat építenek.

Jelenleg tehát — bármi is volt ennek az oka — az a helyzet, hogy egyes fontos szolgáltatások ingyenessége mellett az áruként értékesített szolgáltatások árszínvonala is alacsony a termékárszínvonalhoz képest. A szolgáltatások legtöbbször ára a felszabadulás óta eltelt időben még annyira sem emelkedett, mint általában a termékárszínvonal. Milyen árpolitikai teendők lehetnek ezen a területen a jövőben?

Elsősorban az szorul megvizsgálásra, hogy feltétlenül a ráfordítások alapján történő árarányosítást kívánja-e meg ezen a területen minden esetben az áruforgalom és az árrendszer tökéletesítése. Hogy ez mit jelentene, említettük már. Emelni kellene többek között olyan szolgáltatások árát is — sőt egyesekét közülük több ízben —, amelyeket végül is ingyenessé kívánunk tenni. Nem foglalkozom most valamennyi áruszolgáltatás árpolitikai kérdéseivel. Csupán azokra térek ki, amelyeknek a szükséglet szerinti elosztásra való áttérésben szerepük lehet. Ezek esetében a következetesebben ráfordításokkal arányos és ezzel egyidejűleg magasabb árak bevezetése nem lenne célszerű. Ezzel megnehezítenénk az áttérést az ingyenességre, felszámolnánk azt a kedvező lehetőséget, amely egyes szolgáltatások jelenlegi olcsóságában rejlik és nem utolsó indokaként szolgál ingyenessé tételüknek.

A kommunista elosztási mód követelményei ily módon már az áruelosztás módszereibe is beleszólnak. Az átmeneti időszakban, az áttérés időszakában sem lehet mereven széjjelválasztani az áruforgalom és az ingyenesség körét. Az áruelosztás törvényszerűségeinek alkalmazásában is figyelemmel kell lenni egyes esetekben a jövő követelményeire, egyes áruk fokozatos kikapcsolására az áruforgalomból.

A kívánatos árpolitika mindazoknál a szolgáltatásoknál, amelyeket távlatilag, 20–25 vagy 30 év múlva ingyenessé kívánunk tenni, áruk fokozatos csökkentése lehet. Ez a fokozatosság simává tenné magát az átmenetet is az ingyenességre. A fokozatos átmenettel kapcsolatban elsősorban azok a szolgáltatások jöhetnek szóba, amelyeket 1980-ra a Szovjetunióban is ingyenessé

kívánnak tenni. Ilyenek elsősorban a lakás, a közszolgáltatások, gáz, villany, stb. Ezek ingyenessége, ha nem is éppen 20 év múlva, de nálunk is felvetődik. Ezenkívül azonban meggondolandó egyes háztartási szolgáltatásoknak az ingyenessé tétele is az üzemi étkeztetéshez, a közös gyermekneveléshez hasonlóan, amelyek szintén családi, háztartási feladatot helyettesítenek szolgáltatás formájában. Egyes háztartási szolgáltatások általánossá tétele és ennek elősegítése az ingyenességgel azért jelentős, mert az előmozdítaná a régi, elavult polgári háztartási keretek felbomlását és az új kommunista életforma kialakulását.

A fogyasztási alap elosztása hazánkban a falu és a város közötti különbségek csökkenése idején

SZIGETI ISTVÁN

Az életszínvonal tervezésével foglalkozó közgazdászok számára fontos és nagy jelentőségű kérdés annak vizsgálata, hogy egy adott tervezési időszakban milyen arány alakuljon ki az elosztás két fő formája között.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusa különösen kiemelte az elosztási formák jelentőségét a kommunizmus építésének időszakában, s kihangsúlyozva a munka szerinti elosztási elv fontosságát aláhúzta, hogy a kommunizmushoz való közeledés mértékében az egyéni szükségleteket mindinkább a társadalmi fogyasztási alapokból fogják kielégíteni.

Az elosztás formáit nem lehet tetszés szerint megválasztani. Azok változásának közgazdasági alapjai vannak, összefügg a termelési viszonyok fejlődésével, a munkához való viszony alakulásával, a rendelkezésre álló termékek mennyiségével és bőségével, magában a fogyasztásban végbemenő változásokkal.

Vizsgáljuk meg, hogy milyenek a lakosság fogyasztási alapjának elosztási arányai hazánkban, s hogyan alakulnak távlatilag, a kommunizmus alapjai lerakásának időszakában. Melyek azok a legfontosabb elvi és gyakorlati célkitűzések, amelyek távlatilag meghatározzák a munka és a nem munka szerinti elosztás mértékét. A szerteágazó kérdéskomplexumból csak példaképpen néhány problémával kívánok foglalkozni.

Hazánkban a következő évtizedekben is a munka szerinti elosztás marad a dolgozók anyagi és szellemi szükségletei kielégítésének alapvető formája; az ösztönzés fő eszköze az anyagi érdekeltség lesz. Emellett a lakosság fogyasztásának egyre nagyobb hányada társadalmi fogyasztási alapokból -- esetenként ingyenesen, vagy kedvezményesen -- nagyrészt a szükségletek arányában kerül elosztásra. A kommunizmus alapjai lerakásának idején a munka szerinti elosztást az teszi szükségessé, hogy a termelőerők fejlettsége még nem biztosítja a szükségletek szerinti elosztáshoz elengedhetlen feltételeket.